

В ДОРОЗІ ДО ШЕВЧЕНКА (ФРАГМЕНТИ СПОГАДІВ)

У кожного своя дорога до Шевченка, своя дорога з Шевченком, свої зустрічі з Кобзарем, свої запитання до Нього і свої відповіді на Його запитання. І в кожного з нас свій Шевченко...

Гортаючи поживклі сторінки альбому...

*Шевченкові слова про волю, що була нашою
багатовіковою мрією, і неволю, що ніяк не полишала нас,
добра батькова рука вписала мені, школяриці,
в альбом не лише на пам'ять...*

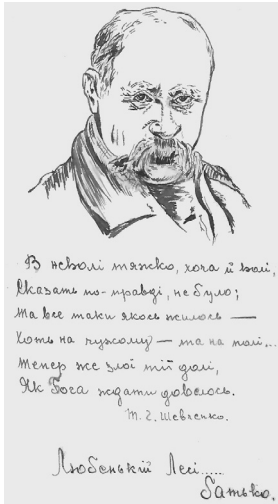
Аматорські записи, призначені для альбому певної особи, мабуть, давня традиція писемних народів. Хоч енциклопедичні довідники появи т. зв. альбомної лірики пов'язують з французькою середньовічною поезією, але згадки про неї в літературі дають підставу думати, що й античному світу цей жанр був не чужий. Досить згадати початок Франкової притчі про жіночу красу:

*Аристотель-мудрець Олександра навчав
і такий у альбом йому вірш написав...*

Та що б там не казали, але навіть у моєму рідному містечку Золотий Потік, що в міжвоєнному часі жило своїм розміреним провінційним життям, деякі мої однолітки мали такі альбоми. Купили й мені таку книжечку-зошит, з гарною обкладинкою, навіть з монографією на ній, з твердими листочками. Я просила вписуватися тих, хто був мені особливо близький.

Ми пережили “золотий вересень” і всі його жахи, війну, fronti, пожежі, часті переїзди, зазнали невимовного болю, бо батько власноручно кілька днів палив свою улюблену бібліотеку, де були класична наша та світова література, праці Грушевського, книги про боротьбу Січового Стрілецтва, втрачали статки, нажиті батьками й дідами, зберігаючи хіба що життя, а ця невеличка книжечка-альбом дивом зосталася як великий сегмент пам'яті.

Уже в перші місяці славного “звільнення”, коли пройшла хвиля т. зв. націоналізації, що зрозумілою мовою означало цинічне обкрадання люду, або, як тепер називають, людей малого і середнього бізнесу, коли в недалекому від нас селі Скоморохах ліквідували осередок “Маслосоюзу”, а саму молочарню з прекрасним технічним обладнанням, придбаним за кордоном, демонтували і вивезли (мабуть, десь вглиб

П. Зол. 9 червня 1940 р.

*Як можеш бути Ти щаслива,
коли браття Твої в тюрмі,
коли за правду і за віру
сидять заковані в ярмі.*

А сімнадцятирічна Софія Р. (вже я вчилася в Бучачі) 1946 року у віршованому побажанні кидає заклики:

*“Нехай ламає щогли хуртовина,
Ти не шукай же тихих берегів...”
“У сталь тверду закуй своє Ти серце,
Викинь з душі все кволе і бліде!...”
“На меч зміни настрої всі і мрії...”
“О, хай завзяття Твого буря не поборе...”*

То були часи великого спротиву поневоленню, роки страждань сотень тисяч сімей, знищення “народжених і ненароджених”, подиву гідної жертвовності в ім’я кращої долі України і віри в пророче слово Кобзаря, яке вписала 1949 року товаришка:

*Ми віримо Твоїй силі
І слову живому:
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Вовіки і віки.*

Росії), коли ворожою визнали діяльність “Просвіти”, коли почалися арешти, вивози людей, коли в школі заборонили уроки релігії, а школярам силоміць чіпляли на шию червоні галстуки і читали про дивні “героїчні” вчинки Павлика Морозова, коли брутально насаджували, граючи на найнижчих інстинктах, людиноненавистницьку ідеологію боротьби класів, коли нормальним станом людини мав бути постійний страх, від якого, здавалося, навіть повітря стало тяжким, батько свої думи передав словами Шевченка і намалював його портрет.

В альбомі збереглися різні записи, варті на увагу хоч би з того погляду, щоб зрозуміти духовні запити покоління, яке вже майже відійшло, джерела формування тогочасного духовного простору. Приміром, дванадцятирічна Марійка Савраш, товаришка з Івано-Франківська (тогочасного Станіславова; приїжджала на канікули до свого дядька, який був парохом у Золотому Потоці), пише 1940 року:

...Шевченко завжди був з нами; був у наших сім'ях, без зайвої патетики і моралізаторства його мудрі, щирі слова, що *до серця лилися, текли*, ставали нашою свідомістю. Ми ніби росли разом з Шевченком, мудрішали з ним, серцем пізнавали любов до бідних, скривджених, його Слово формувало духовні запити, вчило розрізняти добро і зло, настроювало лад душі, збагачувало душевні пориви, а українськість – не без Його зворушливого слова – ставала нашим тривким набутком.

Дитинство з Шевченком – це щедрий дарунок ласкавої Долі. За це і сердечна вдячність Батькам. Спершу з портрета, що висів над етажеркою, де були наші дитячі книжечки, наш “Дзвіночок”, “Дитячий світ”, на мене, ще малу, дивилися його проникливі очі. Згодом був “Кобзар”, з рядків якого поставали безмежні простори України, байраки і степ, могили – гори, широкий та дужий Дніпро; закарбовувалися в пам'яті садок вишневий коло хати, дівчата, що йдучи співають, село – неначе писанка, і малий Тарас у бур'яні, що широко молиться Богові. Книга давала простір уяві, мобілізувала думку, гнучкішою ставала пам'ять.

Мене вчать декламувати Шевченка

Педагог:

*“А ти читай вголос і прислухайся,
вчися чути самого поета!
Уяви його голос. Слова “Думи мої,
думи мої...” так легко лягають на вухо,
ніби всі звуки цього рядка витворюються поруч,
нанизуються, ніби тужливо говорить-співає
сама душа. Ану заспівай разом зі мною!”*

І до приємного баритону вчителя Золотопотіцької школи Федора Рогатинського приєднувався мій несміливий дитячий голос. Це було десь у п'ятому класі, коли мені дали завдання підготувати декламацію на Шевченкове свято. Учителю вибрав “Думи мої, думи мої...” і взявся ознайомити мене з азами виразного читання.

Федір Рогатинський приятелював з батьком, були однолітки, можливо, зналися ще з гімназійних часів у Бучачі. Кілька разів я ходила до його помешкання (винаймав у будиночку коло церкви, де був з дружиною Ольгою).

Доступно пояснював незрозумілі для мене місця, мобілізував уяву, давав поживу для розуму; звертав увагу на паузи, показував, коли треба міняти голос, робити його злам, уповільнювати темп чи пришвидшувати, вчив зберігати силу голосу, застерігав, щоб не викрикувати, і вчив розуміти зв'язок між словом, звуками і предметом. Приміром, розкривав символічне значення вислову “*А над нею (над могилою, де лягла спочить “козацькая воля”–Авт.) орел чорний / Сторожем літає*”, змусив думати-гадати, чи випадково у трьох словах, що опинилися поруч, є звук **р**, що він може означати.

Учитель змушував декілька разів проговорювати якийсь рядок, підбирати відповідну інтонацію. Вчив декламувати перед дзеркалом, стежити за своєю поставою, виразом обличчя, бачити себе “збоку”.

Це була добра наука, яка ще школярці закарбувалася, можливо, навіть у підсвідомості, сприяла виробленню відповідних навичок усного мовлення, додавала впевненості – а виступала я на багатьох шевченківських святах, – і все це, так потрібне для роботи з учнями, ніби знайшла, працюючи педагогом.

Постійно відчувала добру руку цієї людини, порядної, інтелігентної, надзвичайно скромної. Був із заможної селянської сім’ї приміського села Нагірянки, національно свідомої, грамотної, колишньої нашої справжньої еліти, яка жертвовно переймалася громадськими справами, активно працювала в Просвіті, Союзі Українок. У домі Федора Йосиповича, як згадує донька п. Христина Никифорчин, неписаним законом було говорити тільки правду, нічого не таїти, не обдурювати. Не мирився з дволичністю, брехнею, зрадою, людською непорядністю, у якій формі і де б вони не проявлялися. Це та, ще, мабуть, недостатньо усвідомлена в нашому суспільстві *естетика* та *етика духовності*, в основі яких шляхетність, жертвовність, самообмеження. У хаті був культ Шевченка і Франка, постійно піклувалися про високу мовну культуру, її образність. Листи від дочок батько читав з червоним олівцем.

Запам’ятався ще один епізод, який свідчить про надзвичайно тонко розвинуте в мого незабутнього наставника чуття мови. Я вже вчителювала, мала початкові класи (після закінчення школи, як найстаршій, довелося чотири роки попрацювати, допомагаючи матері-вдові). У 1949 році в складі делегації від учителів Бучацького району я побувала в Східній Україні. Були екскурсії по київських музеях, подивляла можуть Дніпрогесу, вклонилася Хортиці, але пам’яті про колишню козацьку вольницю і її славу не відчула, а під кінець – в київському оперному театрі зустріч з М. С. Хрущовим...

У Бучачі треба було виступити на серпневій нараді вчителів району зі своєрідним звітом. Федір Йосипович Рогатинський, як інспектор райвно, цікавився моїм виступом, казав читати підготовлений текст. І відразу зауваження до його заштампованого початку “Дозвольте передати вітання...” – “та якщо ви вже на трибуні, твердо каже він, то вам вже дозволили!” Таке не лише запам’ятовується, а б’є по амбіціях шкільної відмінниці, свідчить про тісний зв’язок мови з логікою, дає поштовх викорінювати різні неоковирні вислови.

Його гострий розум і добра рука щедро засівали наше освітянське поле добрим, розумним, вічним, про що згадує чимало вчителів Бучаччини, фактами підтверджуючи жертвовність, порядність, доброту цієї людини (див., приміром, газ. “Нова доба” за 19.10.2007 р.). Мимоволі на думку спадають проникливі Шевченкові слова, сказані про таких, як учитель багатьох учителів Федір Йосипович Рогатинський:

*Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелогі орать,
Думать, сіять, не ждять*

*І посіяне жать
Роботящим рукам.*

*Добросердим-малим,
Тихолюбцям-святим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм
На сім світі; на тім...
Рай небесний пошли.*

І якщо перша строфа відома багатьом, то подана нижче, яку радянщина не популяризувала, вже сприймаю як щиру Шевченкову молитву за малих добросердих та святих тихолюбців, які пізнали софійність світу, предвічну любов та силу і владу Духу Творящого.

Березневі зустрічі з Кобзарем

*“Високо над нами підняв Шевченко поетичне світло своє –
і стало видно по всій Україні, куди з нас кожен мусить йти”.*

“Для мене ж сяйво його духа було чимось надприродним”.

Панько Куліш

*“Мене ніколи не покидала думка, що його доля,
його поява належить до найдивніших і найзагадковіших появ на землі”.*

Свген Сверстюк

Ще за життя Поета “Кобзар” став улюбленою книгою в Україні, здобув собі славу на всіх українських землях, які перебували під окупацією різних держав. Народ усвідомлював велич Шевченка, його винятковість. Тут варто згадати слова з листа (10 травня 1860 р.) поетового сучасника П. Куліша після його відвідин Полтави: “... всяка душа письменна і щира з Вашим “Кобзарем”, наче з яким скарбом дорогим носиться, та хутко вже й книжок їм буде не треба, бо повітверджували вже всі Ваші стихи напам’ять і тривайте, чи не по “Кобзареві” уже й Богу моляться”.

Уже з 60-х років XIX ст. в Галичині пошанування Шевченка набуває найрізноманітніших виявів – відправляли панахиди, були світські відзначення, присвоєння імені Тараса Шевченка першій українській Академії наук – Науковому товариству (НТШ). Ще до Першої світової війни на пошану Шевченка в Галичині встановлювали пам’ятні хрести, споруджували пам’ятники. Утверджується традиція всенародного пошанування Кобзаря в березні, місяці, коли поет народився і помер. Шевченківські свята були зі мною, здається, завжди: співала в хорах, декламувала, учительючи, організувала учнівські ранки, була серед тих, хто разом із сільською молоддю ставили у клубі с. Нагірянки п’єсу Шевченка “Назар Стодоля” та ін.

Щоправда, у Золотопотіцькій т.зв. “людовій” школі, де в довоєнний час я здобула початкову освіту, ніяких шевченківських свят не було. Натомість – і це дитяча пам’ять міцно закарбувала – організовували шкільні ранки, відзначаючи “свято моря”, “третього травня” (“trzeci maj”), що було під особливим контролем директора школи Лукасевича. Шевченка скромно пошановувала місцева “Просвіта”. Перший мій виступ – це виконання на скрипочці (батьки прагнули дати нам хоч ази музичної освіти) мелодій народних пісень. З якимось особливим трепетом я виконувала мелодію пісні “Ой у лузі червона калина похилилася ...”. Дуже мені, дитині, хотілося розвеселити зажурену Україну.

Активно і з великою відповідальністю готовилися до проведення шевченківського свята ми, старшокласники Бучацької середньої школи, де я вчилася у 1945–1947 рр. У двох десятих класах було багато хлопців і дівчат з гарними голосами, отже, був хор, були солісти, дуети, інсценізували твори Кобзаря, декламували. І ніхто нас не підганяв, не зобов’язував йти на репетиції, усе робили самі учні. Концерти дали не лише в Бучачі, а й у сусідньому районі – в Монастириськах.

Ми тоді ще не питали: це культ? міф? ікона? Ми просто йшли до Шевченка; без цього була б якась прогалина у фундаменті світобачення, без Кобзаря він був би хитким, нетривким, на ньому не можна було б ставити міцної будівлі націо- і державотворення.

В радянські часи ставлення до шевченківських свят залежало від генеральної лінії партії (що, як дотепно сказано в одному анекдоті, постійно хиталася, а члени партії разом з нею). Немаловажним було те, хто вирішував ці справи на місці. Якоїсь особливої цензури ми не відчували. З цим довелося зіткнутися, коли, закінчивши середню школу, пішла вчителювати в приміську Нагірянську семирічну школу. Яюсь спонтанно в учительському середовищі (були 50-ті роки) виникла ідея поставити в сільському клубі п’єсу Шевченка “Назар Стодоля”. Жіночі ролі (їх там порівняно небагато) розділили між собою наші вчительки, а от з чоловічими – виникли труднощі. Шкільні чоловіки – фізрук, математик рішуче відмовилися, і ми звернулися до місцевих хлопців, які охоче приєдналися. Наше аматорство трималося майже на голому ентузіазмі. Щоправда, хлопці дістали козацький одяг, шаблі, і на сільській сцені відобразили сторінки нашої минувшини 17 ст., відтворили дух козацького вільнодумства, мужності, нескореності, людської гідності, шляхетності; лицемірство, зраду, підступність показано, за задумом письменника, як потворні риси людини, що ведуть до зла, підлості, викликають почуття ненависті між людьми.

Усе було на посередньому аматорському рівні. Але було сватання, були колядки, а найголовніше – козаки. І все це в пам’яті асоціювалося з волею і вірою в добру долю України. Клуб був переповнений. Серед присутніх – чимало обкрадених, зневажених, загнаних в колгоспне рабство; сиділи і стояли ті, на очах яких вішали упівців, на огляд яких виставляли тіла загиблих повстанців; родини або близькі багатьох присутніх були помордовані або в нелюдських умовах перебували по тюрмах чи по сибірах.

Для нас, організаторів вистави, важливо було пошанувати пам’ять Шевченка (адже був рік, коли минало 90 років від дня смерті Кобзаря), зробити приємне для села. Але

недремне око “визволителів” побачило, очевидно, щось таке, що їм не подобалося, чого боялися. І реакція була моментальною. Ще вистава не закінчилася, як в залі помітне було якесь замішання. Виявилось, що т.зв. “ястребки” (така була в ті роки народна назва “блукотителів” порядку, назва, мабуть, за народною етимологією, від рос. “исстребитель”) прийшли наводити порядок, влаштували бійку, внаслідок чого затримали кількох місцевих хлопців, серед них наших “артистів”.

Коли я пішла як свідок на суд захищати хлопців, то прокурор (а він же був уповноважений в с. Нагірянка) брутально накинувся, очевидно російською, причепившись до мого вислову “наші хлопці”. Мало усіх нас не записали в бандерівці. Сфабрикували хуліганство, зробили все можливе, щоб покарати, щоб відхотілося козацтва, щоб усе це пішло в небуття. Думаю, що у зв’язку з цим було заплановане і моє переведення у віддалене від Бучача село, хоч для сім’ї це було не вигідно: матеріально нам було дуже суцужно, мама ледве зводила кінці з кінцями. Але доля розпорядилася по-іншому: молодша сестра якраз закінчила учительський інститут і дістала місце математика в одній із близьких сіл. Мене відпустили вчитися.

Навчаючись на українському відділі історико-філологічного факультету Львівського державного педагогічного інституту (1951–1955-ті рр.), куди прийшла із солідним педагогічним стажем і здобутим життєвим досвідом, в якому була й гіркота, зрозуміла, який Шевченко потрібний владі. Набридливіми ставали безліч разів повторювані слова про Шевченка – революціонера, атеїста, про благотворний вплив російських революціонерів-демократів на формування світогляду поета; нас переконували, що зображена в “Кобзарі” жорстока борня, кривава помста допомогли порвати кайдани і зажити щасливо у здійсненій мрії Кобзаря – у радянській червоній імперії, у сім’ї вольній. Відбивали охоту читати підручники, рекомендовану літературу, працювати в науковому гуртку над шевченківською проблематикою.

Та все йде, все минає... Настають нові часи, до Шевченка новою дорогою приходять нові покоління, які сьогодні готові відповідати на його болісні запитання – *що ми? чії сини? яких батьків?* які усвідомлюють, що на новій дорозі волі і слави України тяжким гріхом є байдужість, а високою місією – спроможність передбачати підступні вчинки лиходіїв, про які застерігав Пророк, роздумуючи в казематі про долю рідного Краю:

*Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...*

Нова дорога до нового Шевченка довга і складна; на цій дорозі слід долати естетичний примітивізм, духовну глухоту, набирати сил, щоб, пізнаючи справжнього Шевченка, пройти за стіну відомих архаїчних стереотипів і збагнути багатство та суть його животворних джерел, осягнути його щирю віру у тріумф добра і правди, у любов і святість, що ще мають пристанище у людських грішних душах.

Студенти-журналісти 80-х років і Шевченко

*Студент (ніяковіючи, підходить на перерві):
Олександро Антонівно! Нам дуже соромно, що ми так
погано виконали завдання про творчість Шевченка.
Повірте, тепер у кожній кімнаті
в гуртожитку маємо “Кобзар”.*

Так щиро сказав, опустивши на мить очі, студент-другокурсник через кілька днів після аналізу письмової роботи. Метою роботи було перевірити засвоєння правил пунктуації, але я обрала не форму традиційного диктанту (хоч і такі види роботи практикувала). Був березень, місяць, коли вшановують пам'ять Шевченка. І я дала таке завдання: на двох сторінках учнівського зошита записати Шевченкову поезію, яку студент знає напам'ять (крім загальновідомих “Заповіту” і “Реве та стогне Дніпр широкий”). Зважати на вживання розділових знаків. Додала: можуть бути уривки з різних поезій, сентенції тощо. Коли на багатьох обличчях – а сиділо їх понад сімдесят осіб, – побачила розгубленість, запропонувала ще дві теми (на вибір): можете записати будь-яку поезію про Шевченка або охарактеризувати працю, присвячену Кобзареві.

На курсі були переважно хлопці, які відслужили в армії чи відпрацювали два роки на виробництві. За тогочасними правилами, вступники на факультет журналістики (а також на юридичний) повинні були мати відповідний стаж; для них навіть були організовані підготовчі курси. Кількість вступників, яких набирали безпосередньо після закінчення школи, була обмежена. Набір був зорієнтований на те, щоб перевагу давати чоловічій частині роду людського...

Аудиторія працювала мовчки, не було звичного перешіптування, майже ніхто не звертався до сусіда за порадою. Пам'ять висилювалася, вишукуючи способи достойно вийти з непростой для багатьох ситуації. У повітрі висіла якась напружена тиша.

Збрала, прочитала, попідкреслювала всі можливі помилки, проаналізувала їх, дала завдання письмово пояснити допущені похибки. Щодо Шевченка (щоправда, одна студентка грамотно записала поезію “Розрита могила”): не вдавалася до “читання моралі”, не викликала вовка з лісу, бо й так ходила в націоналістах.

Навіть один зі студентів – з тих, що були “в начальниках”, – признався мені, що йому казали розписатися в тому, що Сербенська націоналіст. Але сказав: “Я не підписав, бо хіба ви націоналіст?” У цьому якась правда була, бо невдовзі декан факультету професор Йосип Цьох, великий авторитет в радянських партійних колах, прийшов до мене на лекцію (ніколи цього не практикував). Санкцій жодних не було. Вкотре переконаюся: в усьому є ласкава Божа рука. І дай Боже покійному Йосипові царство небесне.

Сьогодні, хоч і не все, але дещо із секретів людської підлоти, пов'язаної з “доносительством”, зокрема у Львівському університеті, все-таки розкривається. Приміром, зі статті Романа Горака про багаторічного проректора з наукової роботи проф. Євгена

Гладишевського, надзвичайно багаті фактами, про які мало хто навіть із університетських “старожилів” нічого не знав, довідуємося, що у ректора Миколи Максимовича був знаменитий сейф, у якому він тримав найважливіші речі. До нього було два ключі – один у ректора, другий – в органах КДБ. І відкрити сейф можна було одночасно двома ключами, але Микола Григорович якимось чином навчився відмикати лише одним ключем і незадовго перед своєю смертю віддав ключ Євгенові Гладишевському з проханням негайно відкрити сейф, якщо почує про його смерть.

Уривок зі статті Р. Горака: “Як тільки у Львові стало відомо про смерть Миколи Григоровича, відразу пролунав дзвінок з КДБ, щоб Євген Гладишевський з ключем був на місці. “Вони” прийдуть і разом відкриють сейф”. Далі письменник відтворює дії Євгена Івановича: “Євген Гладишевський пригадав прохання ректора і негайно кинувся до сейфа. Він був набитий паперами. Це були доноси працівників один на другого. Найпідліші компрометуючі матеріали. Їх було достатньо, щоб зламати долю людині, звільнити з роботи, розпочати слідство, заарештувати. У Максимовича вони всі були акуратно покладені і кожному прізвищу було відведене окреме місце ... Євген Іванович забрав собі “на довгу і незабутню згадку” тільки ті, що стосувалися його. Про інші говорив, що з тих доносів можна було створити цілий музей нашої заздрості” (“Дзвін”, Ч. 11–12, 2012 рік, стор. 167–170). Моментально запалив камін і, не задумуючись, кинув папери із сейфа у вогонь.

Та повертаюся до своєї теми. Епізод з моєї педагогічної практики дав зрозуміти одне: поки з нами Шевченко – нам не грозить ніяке небуття. Навіть саме ім’я нашого Пророка дає вічний порив до волі, правди і не тільки гартує дух бунтаря, а й веде до умиротворення, вчить пізнати ціну примирення, показує шлях до розуміння сили Духу Творящого.

І сьогодні продовжую розмову зі студентами про Шевченка, шукаю відповідь на запитання: а чи студенти XXI століття добре знають Шевченка? Чи близький Він для них? Як вони Його розуміють? Чим для них Він є? Чи тільки геніальним поетом? Що спроможні взяти для себе? Ставлю запитання, які попередня епоха обминала: де навчався молодий Тарас? У яких товариствах він бував? Яким було українське “середовище” у тогочасному Петербурзі? Який вплив мала на обдарованого юнака? І серед багатьох інших завдань даю таке: “Прокоментуйте Шевченкові слова, написані на 100-гривневій купюрі, де є його зображення” (до речі, ніхто з опитаних – і не тільки студентів – не звернув на них уваги, рідко хто знає їх напам’ять):

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время лете,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Чому поет вживає вислів **Свою** Україну? Чому не **Нашу** або просто без займенника?

Читаю, перевіряю, аналізую...

“Кобзар” – це для українців ще й гарний молитовник

На таку ознаку “Кобзаря” вказав зокрема польський професор Євген Красовський, презентуючи як редактор повне двомовне українсько-польське видання Шевченкових поетичних творів у перекладі Петра Куприя у Львівському національному аграрному університеті.

Те, що Шевченко був органічно релігійною людиною, багато хто з вдумливих читачів давно усвідомив, хоч радянське шевченкознавство вперто переконувало наших громадян – а це кілька поколінь – в атеїзмі поета, вириваючи окремі вислови з його творів, відповідно препаруючи та подаючи їх безвідносно до обставин життя. Цьому допомагало навіть те, що у радянських виданнях “Кобзаря” слова *Бог, Божий, Господь, Господній*, назви осіб (*Мати Божа, Небесна Цариця, Месія*), назви свят, постів (*Великдень, Спас, Петрівка, Пилипівка, Спасівка*), церковних книг (*Біблія, Псалтир, Святе Письмо*) тощо відповідно до вимог чинного правопису писали з малої літери. Це, безперечно, підсилювало “атеїстичний” настрій. Хоч у творах Шевченка дозволено було їм функціонувати у своєму значенні, як і іншим словам та висловам цієї тематичної групи (*святий, молитися, бити поклони*), однак відкинутий був усякий пошанівок до понять, які вони називали; у посібниках, підручниках, примітках, коментарях, словниках давалася взнаки настанова на атеїстичне виховання “нової людини”, семантику слів спрощували, релігію трактували як наркотик, опіум для народу, втрачалася духовна суть релігійних понять, їхня сакральність. Існувала ціла система принижень, заборон і навіть покарань за прояви релігійності.

Але в інших державах, приміром, у Польщі, прийнята інша правописна традиція; навіть прикметники, займенники на позначення власних релігійних назв пишуть з великої літери, не кажучи вже про іменники. Таке оформлення навіть візуально облагороджує текст, поглиблює почуття звеличування, шани. Вражають, приміром, вишукано філігранні вислови, за допомогою яких поет, звертаючись до Богородиці, прославляє Її: *Пресвітлий Раю, Святая сило всіх святих, Пренепорочная, Благая, Царице неба і землі, Пресвятая, Пречистая в женах, Всесвятая, Великая в женах, Богом ізбрана*. До українського правопису вже внесено деякі доповнення щодо написання великої літери у власних релігійних назвах. Однак потрібне ретельне відстеження, щоб врахувати особливості реального написання таких слів у текстах різної стильової належності, впровадження відповідних правил і фіксації слів у словниках.

Одним із показників, які беруть до уваги, говорячи про релігійність Шевченка, є частотність слів на позначення релігійних понять, які вживає поет. Частотність висока, але поки що годі абсолютно точно визначити їхню кількість: адже потрібно зважити на певні конотації, виявити вислови зі Святого Письма, молитов, вивчити біблійні епіграфи, якими відкриваються усі його великі твори і які відіграють у них ключову роль, взяти до уваги слова-замінники тощо. За попередніми підрахунками, їх понад півтори тисячі.

Беззастережне, незаперечне одне: космічні сили, небесні та земні стихії, небо, сповнене святості, у “Кобзарі” близькі до людини. Нелукавим, щиросердим, тим, хто здатний *дивитися на людей душею*, чие *серце по волі з Богом розмовля*, чия думка сягає небес, *на хмарі гуля і спочине на сонці*, хто вміє почути відповідь на свої болісні запитання від вічного світила-сонця і довірливо, тихесенько поговорити з вечірньою зорею, хто спроможний почути і бачити, як *Пресвята і досі плаче Та за козаками*, близьким стає і Творець неба та землі, всього видимого й невидимого. Розмова з Ним – це не лише моління, довірлива сповідь, прохання, а й повсякчасний діалог, у якому чимало докірливих запитань, на які не завжди в хвилини розпачу людина спроможна відповісти.

Для Шевченкових близьких, для багатьох авторитетних дослідників навіть не виникало сумніву щодо релігійності поета. Молитва змалечку була для нього природним станом душі: письменний дід читав Мінею – книгу про життя святих, у школі дяка вразливий до слова підліток взяв у руки Псалтир і Боже Слово, виголошуючи над покійником, доносив до земляків, і живило воно його помисли і серце. А Біблія не в одну *тяжкую минуту* була для нього не лише розрадою, а дарувала умиротворення, показувала шлях до пізнання універсальної сили життя в істині, етичної духовності.

У “Кобзарі” разом з поетом моляться і вся Україна. Шевченко благає Господа, *щоб наша правда не пропала, щоб наше слово не вмирало*; звертається зі щирим проханням до своєї музи:

*Учи неложними устами
Сказати правду. Поможі
Молитву діяти до краю,*

тихесенько моляться Богу за жіночу долю і вірять, що *серце молодеє* і його в своїй молитві пом’яне, просить сестру молитися, щоб Бог поміг перейти колочу ниву; усіх святих благає Ярина за долю Степана; іде Марко і *молиться Богу*; чумаки, помираючи в степу, просить гайвороння полетіти до батечка і просити *службу служити* та за душу *Псалтир прочитати*; моляться люди за праведного Максима, що викопав криницю; крадькома моляться запорожці в Криму у хана. І навіть відьма помолилась за душу померлого пана, який занастив її долю і долю її дітей. Відзначу, що група слів та словосполук на позначення дії “молитися” (*молитися, помолитися, Бога благодати, службу служити, Христа читати, Псалтир читати, со святими співати, поклони бити, осінитись святим хрестом* та ін.) нараховує кількесот одиниць.

Щирим серцем сприймемо Шевченкову молитву до Пресвятої Богородиці, яку, за спогадами дрогобичан, бл.п. професор Зіновій Гузар виголошував перед вірянами у місцевій церкві, вшановуючи Пророка, вимолюючи у Пречистій добру долю для окрадених, зневажених, благаючи для рідного краю процвітання.

*Все упованіє моє
На Тебе, мій Пресвітлий Раю,
На милосердіє Твоє,
Все упованіє моє*

На Тебе, Мати, возлагаю.
 Святая Сило всіх святих,
 Пренепорочная, Благая!
 Молюся, плачу і ридаю:
 Воззри, Пречистая, на їх,
 Отих окрадених, сліпих
 Невольників. Подай їм силу
 Твойого мученика-Сина,
 Щоб хрест-кайдани донесли
 До самого, самого краю.
 Достойно пітая! Благаю!
 Царице неба і землі!
 Вонми їх стону і пошли
 Благий кінець, о Всеблагая!
 А я, незлобний, воспою,
 Як процвінуть убогі села,
 Псалмом і тихим, і веселим
 Святую доленьку Твою.
 А нині плач, і скорб, і сльози
 Душі убогої – убогій
 Остатню лепту подаю.

Шевченко ще раз прийшов до мене

Майже два роки на моєму робочому столі гарно
 видана і дбайливо оформлена книга – двомовне
 українсько-польське повне видання Шевченкових поетичних
 творів у перекладі Петра Куприя.
 Люблінський (Польща) професор Михайло Лесів,
 приятель перекладача і член Видавничого комітету,
 стверджує: “Винятковість цього видання передусім у тому,
 що досі не було повного зібрання віршів
 найвидатнішого українського поета, перекладеного
 повністю одним перекладачем, який поставив
 собі таку мету і досягнув її.
 ...Це труд, якого досі не виконав жоден перекладач”.

Життя і перекладацька діяльність маловідомого поета Петра Куприя, праця люблінських науковців над пошуками рукопису і їхні зусилля видати вже після смерті автора польський переклад усіх поетичних творів Шевченка – це сторінки ще однієї історії самопожертви і жертвості, освячених силою Духу Кобзаря.

Волинський хлопець, з розвинутим чуттям поетичного слова та хисту до літературної діяльності, волею обставин Другої світової війни опинився з батьками на території соціалістичної Польщі. Здобувши середню освіту, а згодом кваліфікацію

магістра–словесника в Ягеллонському університеті, обдарований хлопець наполегливо шукав способу реалізувати своє поетичне “можу”, “хочу”. І, мабуть, якась містика в тому, що найтоншими струнами субтельної натури він відчув, усвідомив своє покликання – перекласти всю поетичну спадщину Шевченка польською мовою.

Цій праці він присвятив майже двадцять років життя, заглиблюючись у магію Шевченкового слова, перепускаючи через своє вразливе серце його думи-діти.

Купрись не обирав для перекладу поезій певної тематичної спрямованості, не шукав суголосних своєму настроєві, годі бачити в цьому прив’язаність до заздалегідь запланованих заходів, ідеологічних чи будь-яких інших замовлень. Він впрягся у свій обов’язок, який кинуло йому на плечі велике шляхетне серце, і наполегливо, вперто йшов своєю дорогою, загалом достойно долаючи численні перекладацькі труднощі. Доводилося перекладати вірші, різні за тематикою, з особливим Шевченковим тонально-інтонаційним діапазоном, проникливо ліричні, в яких так природно переплітаються радість життя, ніжність, почуття суму, щира схвильованість, іронічно забарвлені, нищівно саркастичні, освячені богоприсутністю, осяяні глибокими філософськими роздумами, пророчим баченням прийдешнього...

Дослідники ще скажуть своє слово про Куприся-перекладача, розкриють секрети його перекладацької творчості. Але вже сьогодні визнано, що в цій сфері тихий і скромний поет зробив надзвичайно багато. Поетична Шевченкова муза особливо суголосна вразливій душі перекладача – чужина, самотність, почуття вигнання, мандрівника, людини безпритульної, туга за рідним краєм, його чарівною природою, піснею. До щему в серці відчував його страждання, пізнав найвищу больову напругу, роздумуючи про долю України.

Загальне враження від польських перекладів Петра Куприся приємне: вони легко сприймаються на слух, словесний потік вібує почуттям непідробної любові і щирої поваги, що пов’язано з оригіналом; відчутне прагнення передати не завжди вловимий чар поетичного слова Генія; плинність мови природна, вільно “лягає” на вухо. Мелодика Шевченкової мови резонує в перекладах насамперед голосом чистої душі перекладача.

Навіть пересічний освічений громадянин – поляк чи українець, – беручи в руки двомовне видання, матиме змогу заглибитися в атмосферу незнищеного Духу Генія, так чи сяк оцінить якість перекладу, побачить близькість лексичного складу і багатьох граматичних форм двох слов’янських мов, відчує незбагнений чар мелодики кожної з них. Якраз двомовне видання дає змогу усвідомити, наскільки складною є праця над відтворенням українського поетичного тексту іншою мовою, збереження в перекладі формальної відповідності та еквівалентності, побачити, що є місця “неперекладні” – пов’язані переважно з магією звукового ладу, тональністю, нагромадженням відповідних граматичних форм тощо.

Подаю кілька фрагментів з відомих Шевченкових поезій в перекладі Петра Куприся, “вслухаючись” в які читач зможе відчутти їх мелодіку і оцінити працю перекладача.

Kwiaty moje, dzieci!
 Was karmiłem, doglądałem –
 Gdzie się podziejecie?
 Idźcie więc na Ukrainę,
 Naszą Ukrainę,
 Popod płotem, jak sieroty.
 A ja tutaj zginę.
 Tam znajdziecie szczerę serce
 I słowo łaskawe,
 Tam znajdziecie szczerą prawdę,
 Jeszcze, może, sławę...
 Oj, jam sama, samotna,
 Jak bylinka wśród pola,
 Lecz Bóg nie dał mi, młodej,
 Ani szczęścia, ni doli.
 O, wieczorna moja gwiazdo,
 Szybko wszedź nad górą,
 Porozmawiam cicho z tobą
 W niewoli ponurej.
 Opowiedz mi, jak za górą
 Zachodzi słońeczko,
 Jak u Dniepra zapożycza
 Wody mała teczka.

Квіти мої, діти!
 Виростав вас, доглядав вас,
 Де ж мені вас діти?
 В Україну ідіть, діти!
 В нашу Україну,
 Попідтинню, сиротами,
 А я – тут загину.
 Там знайдете щире серце
 І слово ласкаве,
 Там знайдете щиру правду,
 А ще, може, славу...
 Ой одна я, одна,
 Як билиночка в полі,
 Та не дав мені Бог
 Ані щастя, ні долі.
 Зоре моя вечірняя,
 Зійди над горою,
 Поговорим тихесенько
 В неволі з тобою.
 Розкажи, як за горою
 Сонечко сідає,
 Як у Дніпра веселочка
 Воду позичає.

Це лише одна з численних історій, які свідчать про незабгненну могуть живого Шевченкового слова, що потужно вібрує, торкаючись найпотаємніших закутків шляхетних душ, добросердих, тихолюбців, здатних на жертвовну працю. І українці повинні про них знати.

Щасливим випадком вважаю те, що Тарас Шевченко ще раз прийшов до мене. І дякую долі, що мені поталанило опублікувати для нашого загалу кілька статей про жертвовну працю бл. п. перекладача Петра Куприя, висловити деякі спостереження щодо мови перекладу та сказати щире спасибі людям, стараннями яких ця книга побачила світ.

* * *

Шевченко до кінця не прочитаний, не всіма усвідомлений, для багатьох незабгнений. Іван Франко, який багато зробив для вивчення і популяризації Шевченкового Слова, неодноразово підкреслював, що творчість Шевченка була одним із головних чинників формування національно-політичної свідомості народних мас України, і ніхто, так як Шевченко, не відчував усією душею, що боротьба за звільнення української нації буде важка, що ніщо нам не дістанеться просто з рук Божих.

Франко радив: споминаючи пам'ять Тарасову, потрібно ще і ще раз розгорнути його книгу і з яким поглядом та зосередженою увагою вчитати звідти поради та упізнання Великого Кобзаря.

І кожен шукає відповіді на питання, які ставить його час. Наш час повертає нас до загальнолюдських цінностей та утверджує національно сакральне, молитовно Шевченкове – “Свою Україну любіть ...”.

Олександра Сербенська

Стаття надійшла до редколегії 10.09.13

Прийнята до друку 08.10.13